

Ks. RYSZARD SAWICKI

DZIAŁALNOŚĆ PASTORALNA I POLITYCZNA BISKUPA JANA KLEMENSA GOŁASZEWSKIEGO (1748–1820)

*Pastoral and political activity of bishop Jan Klemens Gołaszewski
(1748–1820)*

Po III rozbiórce Polski w 1795 r. pod panowaniem pruskim znalazła się, pod względem administracji kościelnej, część diecezji wileńskiej wraz z konwentem kamedułów w Wigrach, część diecezji żmudzkiej w rejonie Kowna, nad lewym brzegiem Niemna, a także część diecezji łuckiej z Bielskiem i Drohiczynem. Król pruski Fryderyk Wilhelm II, zgodnie z polityką państw zaborczych, 9 VIII 1796 r. postanowił, że granice biskupstw w nowo anektowanych ziemiach powinny pokrywać się z granicami państwowymi, co oznaczało ich separację od macierzystych diecezji i było zapowiedzią rychłej reformy w odniesieniu do struktur administracji kościelnej¹.

16 III 1799 r. papież Pius VI na mocy bulli *Saepe fatum est* erygował diecezję wigierską z części ziem dawnych diecezji wileńskiej, żmudzkiej i łuckiej². Na życzenie rządu pruskiego nie powiększyła ona ilości sufraganii metropolii gnieźnieńskiej, ale została poddana bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Jej pierwszym ordynariuszem był bp Michał Franciszek Karpowicz, a jego następcą bp Jan Klemens Gołaszewski. Niestety, ich życie i dzieło oraz rola, jaką odegrali w dziejach Kościoła rzymskokatolickiego i naszej Ojczyzny, pozostają w dużej mierze mało znane dla mieszkańców regionu i przybywających tu

¹ Por. B. Kumor, *Bulla erekcyjna diecezji wigierskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1967, nr 14, s. 257; K. Žemaitis, *Žingsniai be stabtelėjimų. Vilkiaviškio vyskupijos istorijos bruožai*, Punksas 2016, s. 9–10.

² Zob. B. Kumor, *Bulla erekcyjna diecezji wigierskiej*, art. cyt., s. 257–269.

licznie turystów z Polski, Litwy i innych krajów. Na kształt artykułu niebagatelny wpływ wywarły kolejne etapy życia bp. Jana Klemensa Gołaszewskiego i sfery jego działalności, ukazane na tle kontekstu społeczno-politycznego doby zaborów: pruskiego i rosyjskiego.

Droga do kapłaństwa i urzędy kościelne sprawowane przed rokiem 1795

Jan Klemens Gołaszewski herbu Kościerza³ urodził się 23 XI 1748 r. w Kowalewsczyźnie (powiat surawski na Podlasiu) jako syn Franciszka i Joanny. Jego ojciec pełnił obowiązki oficjalisty w dobrach Orsettich⁴. Jan Gołaszewski kształcił się w Kolegium Pijarskim

³ Kościeszka (Strzegomia) – polski herb szlachecki. W polu czerwonym prostopadłe stojąca rozdarta srebrna strzała, żeleźcem skierowana ku górze, pośrodku podzielona kawałkiem żelaza, które ma oznaczać pochwę od płaszczka. W klejnocie czerwona głowa niewiasty z warkoczem i srebrnymi oślimi uszami. W późniejszych przedstawieniach herbu, skutkiem m.in. oszczędności wydawców herbarzy oryginalny klejnot zastępowano pękiem trzech strusich piór. Książd Kasper Niesiecki, jezuita, wybitny polski genealog i heraldyk, w swoim herbarzu w następujący sposób opisuje okoliczności jego nadania: „Herb ten powiadają miał być nadany od Bolesława Śmiałego, króla polskiego, w roku 1072, gdy bowiem pod Snowskiem żwawej bitwie rycerz Kościeszka nazwany, mężnie i długo się z nieprzyjacielem potykał, wiele też i ran w ciele swoim z tej okazji wyniósł. Widział to Bolesław, a osobliwie strzałę w ciele jego utkwioną rozdartą i miecz w rękę, którym czy bił się, czy zastawiał nieprzyjacielowi w tej potyczce, znacznie albo złamany, albo otluczony. Dlatego na pamiętkę jego odwagi, hojny na kawalerskich ludzi monarcha, też mu samą Strzałę i miecz przez nią, niby na krzyż złożony, w herbie nadał, który potem Kościeszka od imienia tego rycerza nazwany, luboć go zowią drudzy inaczej Strzegomia”. K. Niesiecki, *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. V, Lipsk 1840, s. 181; por. L. Jabłoński, *Zarys genealogii rodu Gołaszewskich herbu Kościeszka z Gołazy-Puszcza na tle dziejów podlaskiej szlachty zaściankowej, w: 50 lat kapłańskiej służby*, „Episteme” 2007, nr 65, s. 407–408.

⁴ Por. S. Jamiolkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościeszka*, w: *Encyklopedia Kościelna*, t. 6, red. M. Nowodworski, Warszawa 1875, s. 274; A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. VIII/2, Wrocław-Kraków-Warszawa 1959, s. 238.

w Szczuczynie⁵. Przez pewien czas był guwernerem w domu Orsettięgo, ziemianina w województwie lubelskim⁶. Jako szesnastolatek wstąpił do Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Warszawie (23 IX 1764 r.). Śluby zakonne złożył 24 XI 1766 r. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1771 r. Był profesorem i kaznodzieją u misjonarzy. W 1774 r. opuścił zgromadzenie z bliżej nieokreślonych przyczyn. Do 1781 r. jego los jest nieznan. Od tego czasu był kolejno proboszczem w Pawłowicach, a następnie w rodzinnej parafii Waniewo⁷.

Z czasem uzyskał godność dziekana w Bielsku Podlaskim. Piastując powierzony mu urząd – według ks. S. Jamiołkowskiego – „(...) dał dowody swojej gorliwości i zacnej pracy w wizytach dekanalnych, z polecenia Adama Naruszewicza, biskupa łucko-brzeskiego, odbywanych. W całym dekanacie każdego kościoła fundacje i wszystkie szczegóły historyczne, z autentyków i akt miejscowych, w jedną księgę zostały jego staraniem pilnie spisane. Dotacje, inwentarze najpożytniejsze, intraty i ekspensy najrzetelniejsze, dekrety reformacji nie czcze komplementy, ani też parcjalne monicje, lecz wszystko na prawdziwie oparte; słowem, nic wzorowszego nad te wizyty”⁸. Biskup Antoni Gołaszewski mianował go kanonikiem katedry przemyskiej i powierzył mu odpowiedzialne zadanie pomocy w zarządzaniu diecezją. Wypełniając swoje zadania – jak wspomina ks. S. Jamiołkowski – „(...) umiał łączyć roztropność i łagodność ze sprawiedliwością, to też poważany był i kochany od biskupa i księży; pomimo tego wszakże,

⁵ Kolegium Pijarskie w Szczuczynie zostało otwarte w 1706 r. (władze pruskie zamknęły je w 1805 r.). Na budowę klasztoru, kolegium i kościoła wykorzystano fundusze Stanisława Antoniego Szczuki – 60 tys. zł.; 20 tys. zł. wpłynęło z kasy królewskiej Jana III Sobieskiego, który jako dziękczynienie za zwycięstwo pod Wiedniem (1683 r.) przeznaczył tę kwotę na budownictwo sakralne w Szczuczynie. Kolegium kształciło głównie synów włościan i drobnej szlachty. Posiadało bardzo bogaty księgozbiór. Wychowankami i nauczycielami tej szkoły było wielu znanych ludzi nauki polskiej, m.in. ks. Teodor Waga (1739–1801) i ks. Jakub Falkowski (1775–1848).

⁶ Por. A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, art. cyt., s. 238.

⁷ Por. S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościeszka*, art. cyt., s. 274; por. A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, art. cyt., s. 238.

⁸ S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościeszka*, art. cyt., s. 274.

pomny na swój obowiązek pasterski, oddalił się wkrótce, dla oddania się zupełnie staraniu około dusz zbawienia w swojej parafii”⁹. Rada Najwyższa Narodowa¹⁰ powołała ks. J. Gołaszewskiego do bielskiej Komisji Porządkowej.

Administrator wydzielonych terenów diecezji łuckiej

Po trzecim rozbiórze Polski (1795 r.) pod panowaniem pruskim znalazły się części diecezji wileńskiej, żmudzkiej i łuckiej bez możliwości kontaktowania się z właściwymi biskupami. Wobec zaistniałej sytuacji tymczasową jurysdykcję kościelną na tych terenach przejął biskup płocki Krzysztof Hilary Szembek „jako najbliższy biskup” i „na podstawie presumpcji, czyli domyślnej zgody Stolicy Apostolskiej” 21 II 1797 r. zamianował ks. Michała Franciszka Karpowicza oficjałem generalnym dla pruskiej części diecezji wileńskiej i żmudzkiej, a 10 III 1797 r. mianował bp. Jana Szykowskiego, dotychczasowego biskupa pomocniczego łuckiego w Bielsku Podlaskim, oficjałem generalnym dla części diecezji łuckiej. Po śmierci tego ostatniego jego stanowisko biskup płocki Onufry Kajetan Szembek 24 I 1798 r. powierzył ks. J. Gołaszewskiemu, mianując go wikariuszem *in spiritualibus per Podlachiam* i przekazując administrację części diecezji łuckiej. Stanowisko to objął on 1 II 1798 r.¹¹ Wymieniony urząd piastował ks. J. Gołaszewski do objęcia rządów w całej diecezji przez bp. M. Karpowicza.

⁹ Tamże.

¹⁰ Rada Najwyższa Narodowa – centralna władza cywilna podczas insurekcji kościuszkowskiej. Ustanowiona przez najwyższego naczelnika Siły Zbrojnej Narodowej Tadeusza Kościuszkę 10 V 1794 r. w obozie pod Połańcem. Składała się z 8 radców (kierujących poszczególnymi wydziałami) i 32 zastępców. Była kolegialnym organem wykonawczym decyzji naczelnika.

¹¹ Por. H. Gołaszewski, *Administracyjna działalność Biskupa Jana Klemensa Gołaszewskiego – ordynariusza diecezji wigierskiej*, w: *50 lat kapłańskiej służby*, „Episteme” 2007, nr 65, s. 319–321 (tekst artykułu pochodzi z pracy magisterskiej napisanej i obronionej w 1960 r. pod kierunkiem ks. prof. dr. Stanisława Płodzenia w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, praca znajduje się w Bibliotece KUL im. Jana Pawła II); por. B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła Polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980, s. 182.

W dniach 9–11 VII 1800 r., jako subdelegat bp. O. Szembeka, dokonał aktu erekcji nowo utworzonej diecezji i oddał w posiadanie bp. M. Karpowiczowi pokamedulski klasztor w Wigrach¹². Pierwszy ordynariusz wigierski uczynił go jednym ze swoich najbliższych współpracowników. Należało teraz na nowo określić stanowisko ks. J. Gołaszewskiego, ale w dokumentach źródłowych brak śladów mówiących o jego formalnym odwołaniu z piastowanego dotąd urzędu. Prawny stosunek bp. M. Karpowicza do ks. J. Gołaszewskiego naświetla dobrze następująca okoliczność. Ksiądz J. Gołaszewski 10 VI 1800 r. skierował do ordynariusza wigierskiego wniosek o sekularyzację zakonnika. Tego samego dnia otrzymał pisemne polecenie, aby zainstalować go w parafii Brok na okres próbny trzech lat. Wspomniane pismo zawiera dokładne określenie stanowiska ks. J. Gołaszewskiego w nowych warunkach: *Vicarii in Siritualibus et Officialis Gnalis Dioecesis Vigierscensis per Podlahiam*. Wynika stąd, że kapłan ten nadal za bp. M. Karpowicza sprawował urząd wikariusza generalnego i oficjała, ale już teraz wigierskiego z władzą ograniczoną terenowo do Podlasia, czy dawnej części diecezji łuckiej. Ordynariusz wigierski potwierdził więc jego dotychczasowe uprawnienia, jakie otrzymał ks. J. Gołaszewski od bp. O. Szembeka oraz przysłał mu 11 IX 1800 r. dodatkowe uprawnienia otrzymane od Stolicy Apostolskiej¹³.

Ksiądz S. Jamiołkowski następującymi słowami opisuje sposób sprawowania przez ks. J. Gołaszewskiego powierzonych mu funkcji: „Dziekanów niedołącznych zmienił; dyspensy od małżeństw, sekularyzacje zakonników, instytucje proboszczów, wszystko szło bez zwłoki; a przy tem wiele okólników mających na względzie dobro nie tylko wieczne, ale i doczesne ludu, wydał Gołaszewski (jako to szczerzenie

¹² Bp M. Karpowicz nie był obecny osobiście. Wysłał swoich delegatów, ponieważ sam przebywał wtedy w pobliskim Magdalenowie złożony chorobą: *infirmitate detentus*. Por. S. Jamiołkowski, *Karpowicz Michał Franciszek*, w: *Encyklopedia Kościelna*, t. 10, red. M. Nowodworski, Warszawa 1877, s. 119.

¹³ Por. H. Gołaszewski, *Administracyjna działalność...*, art. cyt., s. 337.

ospy, unikanie poronień, podpaleń lasów, modły o oddalenie szarań-
czy [*locustae*, zapewne *robactwa*])”¹⁴.

Konsekwencją prawną, wynikającą z przyznanego ks. J. Gołaszewskiemu przez bp. M. Karpowicza tytułu wikariusza generalnego oficjała wigierskiego dla Podlasia, było utworzenie 29 IX 1803 r. dwóch konsystorzów generalnych i oficjalatów¹⁵. Podlaskim konsystorzem z siedzibą w Waniewie zarządzał ks. J. Gołaszewski. Oficjalat ten tworzyło siedem dekanatów: Białystok, Bielsk, Brańsk, Drohiczyn, Knyszyn, Sokółka i Tykocin. Drugi konsystorz, tj. litewski (wileński) urządzono w Wiłkowiskach i powierzono drugiemu wikariuszowi i oficjałowi generalnemu ks. Baltazarowi Paszkiewiczowi. Obejmował on pozostałe siedem dekanatów, a więc: Augustów, Olwitę, Preny, Sapieżyski, Simno, Wierzbołów i Wigry¹⁶.

Wakans diecezji wigierskiej i ingerencja władz świeckich w jurysdykcję administratora

Przez cały okres sprawowania władzy administracyjnej przez ks. J. Gołaszewskiego utrzymywał się nieprzychylny Kościołowi stan polityczny, jaki zaistniał po trzecim rozbiore Polski. Przedstawienie całokształtu ingerencji władz pruskich w administrację kościelną diecezji wigierskiej jest niemożliwe. Szczególnie przykre dla ks. J. Gołaszewskiego i całego duchowieństwa były wymagania rządu pruskiego odnośnie do czytania z ambon kościelnych rozporządzeń

¹⁴ S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościesza*, art. cyt., s. 274–275.

¹⁵ Konsystorz w dawnym prawie kanonicznym nie miał jednolitego określenia ze względu na różny zakres zadań i władzy. I tak konsystorz to tyle samo, co ordynariat, ten zaś z kolei dzielił się na dwa urzędy, tj. radę generalną i wikariat generalny, składający się z wikariusza generalnego i licznych jego doradców. W innym znaczeniu konsystorz to tyle, co sąd biskupi dla spraw małżeńskich z oficjałem na czele. Por. H. Gołaszewski, *Administracyjna działalność...*, art. cyt., s. 330.

¹⁶ Por. A. Romańczuk, *Diecezja Wigry, cz. I – Biskup Michał Franciszek Karpowicz*, Warszawa 1951, s. 123 (mps niedokończony, nieobroniony i nieopublikowany nigdy pracy doktorskiej, znajdujący się w Bibliotece Narodowej w Warszawie); W. Jemielity, *Podział administracyjny diecezji wigierskiej, diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej i diecezji łomżyńskiej*, „Studia Łomżyńskie” 1989, nr 2, s. 165–166; W. Guzewicz, *Wigierska diecezja*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 2014, kol. 560.

o czysto świeckim charakterze (sporządzano je w dwóch językach jednocześnie: niemieckim i polskim). Taki sposób informowania ludności o nowych przepisach został uznany za najbardziej skuteczny¹⁷.

Najbardziej krzywdząca ingerencja pruskiego zaborcy to zakaz z 1 XII 1798 r. uderzający bezpośrednio w jurysdykcję kościelną, dotyczący tego, że biskupi nie mogli wykonywać poleceń Stolicy Apostolskiej przekazywanych za pośrednictwem nuncjusza apostolskiego Laurentiusa Litty¹⁸. Do Stolicy Świętej mogli zwracać się tylko i wyłącznie za pośrednictwem Ministra Królewskiego lub Kamery Wojny i Domen w Białymstoku. W niektórych sprawach początkowo wolno było zwracać się jeszcze bezpośrednio, ale już w 1804 r. wszelkie sprawy zostały poddane cenzurze¹⁹. Duchownym naruszającym niniejsze prawo groziły przewidziane prawem kary grzywny oraz inne, np. pozbawienia indultu sekularyzacyjnego lub dyspensy²⁰. Działania władz pruskich i rosyjskich, według ks. Marka Stępnia, można porównać wręcz do cesaropapizmu²¹.

¹⁷ Zob. W. Jemielity, *Ambona w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim dla ogłoszeń cywilnych*, „Prawo Kanoniczne” 2000, nr 1–2, s. 147–221.

¹⁸ Kard. Laurentius Litta (1756–1820) – dyplomata i polityk watykański, nuncjusz apostolski w Rzeczypospolitej (1794–1797), a następnie w Rosji (1797–1799), biskup tytularny Sabiny, prefekt Kongregacji Indeksu (1803–1816), prefekt Kongregacji Rozkrzewiania Wiary (1814–1818), wikariusz generalny Rzymu (1818–1820). Był bratem admirała floty rosyjskiej, wrogo nastawionym do insurekcji kościuszkowskiej (1794). Uchronił przed egzekucją biskupa chełmskiego Wojciecha Skarszewskiego. W czasie powstania współpracował z wywiadem rosyjskim i Prusakami. Jako pierwszy witał wojska rosyjskie wkraczające do Warszawy, a potem przejmujące ją wojska pruskie. Gdy w listopadzie armia rosyjska pod dowództwem gen. Aleksandra Suworowa pojawiła się na wschodnim brzegu Wisły i rozpoczął się szturm na Pragę i masakra, ambasador brytyjski płk. William Neville Gardiner i nuncjusz Laurentius Litta, przekroczyli rzekę, aby błagać o uratowanie życia mieszkańcom stolicy. Generał A. Suworow dał się w końcu ubłagać.

¹⁹ Od cenzury królewskiej wolne były jedynie następujące sprawy: *causa spiritualis privatorum speciales*, *internae cura animarum* i *causa conscientiae*.

²⁰ Por. H. Gołaszewski, *Administracyjna działalność...*, art. cyt., s. 330.

²¹ Cesaropapizm – tendencja nazywana też cezaryzmem, prowadząca do zwierzchności państwa nad Kościołem i decydowaniu o całokształcie życia religijnego, w tym także w materii teologicznej. Przeciwstawia się systemowi teokracji. Cechy

Bezpośrednim uderzeniem w kompetencje ks. J. Gołaszewskiego jako administratora było zarządzenie białostockiej kamery z 25 IV 1804 r., w którym stwierdzono brak troski o kościelne dobra materialne ze strony proboszczów i na skutek gorszącego – zdaniem tej instytucji – życia kapłanów, zlecono dziekanom coroczne wizytacje podległych im parafii. Ścisłej kontroli podlegały: budynki i sprzęty kościelne, ale także życie prywatne duchowieństwa. Po odbytej wizytacji dziekani byli zobligowani do przesłania swoich uwag konsystorzowi. Natomiast administrator do 1 XII każdego roku miał przedłożyć kamerze zbiorcze sprawozdanie o wszystkich parafiach, w których odbyły się wizytacje²².

17 XII 1805 r. władze pruskie podjęły decyzję, że każdy kapłan uczący w szkole, jeśli zostanie podany do sądu – niezależnie przez kogo i z jakiej przyczyny – zostanie niezwłocznie zwolniony ze stanowiska nauczyciela. Rząd pruski uzasadniał niniejszą decyzję chęcią zapobieżenia w ten sposób szerzenia się zgorzenia wśród młodzieży i dzieci, a także obniżenia powagi stanu duchownego.

Rozporządzenie króla pruskiego z 3 X 1803 r. i polecenie wykonawcze Regencji z 16 VII 1806 r. zmusiły ks. J. Gołaszewskiego do tego, by przypomnieć swojemu duchowieństwu obowiązek przestrzegania prawa świeckiego przy błogosławieniu związków małżeńskich wdów i wdowców. Osoby w tym stanie, jeśli chciały zawrzeć ponowny związek małżeński, musiały złożyć w sądzie powiatowym zaświadczenie o stanie majątkowym, w którym należało wykazać ilość majątku przypadającego po zmarłym współmałżonku. Sąd z urzędu przydzielał spadek osieroconym dzieciom i dopiero wtedy można było przystępować do pobłogosławienia takiego związku małżeńskiego.

cezaropapizmu występowały w gallikaniźmie, febroniniźmie i józefiźmie. W ciągu wieków następowały różne modele cesaropapizmu, m.in. Cesarstwo Bizantyjskie, Święte Cesarstwo Rzymskie, Rosja carska. Por. M. Stępień, *Biskupi diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej (1818–1925) a stolica apostolska*, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2008, nr 2, s. 213.

²² Por. H. Gołaszewski, *Administracyjna działalność...*, art. cyt., s. 337–338.

Ci, którzy uchylali się od pruskiego prawa w tym zakresie, narażali się na karę w wysokości 50 talarów²³.

Wszystkie urzędowe akta kościelne (księgi metrykalne) władze pruskie nakazały spisywać na specjalnym papierze, tzw. stemplowym, który miał przepisaną opłatę. Polecono również prowadzenie duplikatów kościelnych ksiąg metrykalnych (ochrzczonych, zaślubionych i zmarłych). Należało je odsyłać sądom powiatowym na zakończenie każdego roku. Niniejszy obowiązek spoczywał na proboszczach²⁴.

Białostocka kamera zabroniła budowania kaplic z dala od kościołów pod pretekstem odprawiania w nich nabożeństw dla ludu bez uprzedniej zgody władz państwowych. Podobnego zezwolenia wymagało także zniesienie kaplicy już istniejącej²⁵.

W zarządzeniu z 27 IV 1803 r. kamera zabroniła zatrudniania płatnych muzyków w kościołach: *ab rationes applausarum a Plebedari solitorum, et consequenter irreveretiae Domorum deo dicatorum*. Stanowisko kamery zostało złagodzone nowym zarządzeniem z 21 XI tegoż roku, na mocy którego można było zatrudniać muzyków przy kościołach, gdzie nie zachodziło niebezpieczeństwo nieuszanowania Domu Bożego i zgorzenia²⁶.

19 V 1802 r. kamera zabroniła publicznego wystawiania ciał zmarłych, otwierania trumny oraz grzebania ciał w kościołach lub kryptach kościelnych. Wyjątkowo tolerowano chowanie ciał zmarłych zakonników w ich kościołach i klasztorach, jeśli przewidywały to ich konstytucje lub zachował się taki niepamiętny zwyczaj. Absolutnie wyłączeni byli z tego przywileju świeccy²⁷. Poza wyżej wymienionymi zarządzeniami był jeszcze cały szereg innych zarządzeń o mniejszym znaczeniu.

²³ Por. tamże, s. 338.

²⁴ Por. tamże, s. 338–339.

²⁵ Por. tamże, s. 339.

²⁶ Por. tamże.

²⁷ Por. tamże.

Ordynariusz diecezji wigierskiej i senator Księstwa Warszawskiego

5 XI 1803 r. w Berźnikach k. Sejn zmarł bp M. Karpowicz²⁸. Poparcie władz pruskich sprawiło, że 24 III 1804 r. Fryderyk Wilhelm III²⁹ mianował ks. J. Gołaszewskiego biskupem po pierwszym zmarłym ordynariuszu diecezji wigierskiej. Został on prekanonizowany 27 VI 1805 r. przez papieża Piusa VII. Ze względu na zawieruchy polityczne i wojenne sakrę biskupią przyjął dopiero 5 III 1809 r. w Warszawie, od kilkunastu miesięcy będącej stolicą nowo ukonstytuowanego na mapie politycznej Europy Księstwa Warszawskiego. Konsekracja biskupia odbyła się w katedrze św. Jana Chrzciciela. Głównym konsekratorem był abp Ignacy Raczyński, metropolita gnieźnieński, a zarazem administrator apostolski diecezji warszawskiej. Współkonsekratorami byli natomiast: bp Tymoteusz Gorzeński, ordynariusz smoleński i równocześnie administrator diecezji poznańskiej oraz bp Antonin Malinowski, biskup tytularny Ciny i niegdyśniejszy sufragan żmudzki (z zakonu dominikanów), któremu w nieodległych latach insurekcji kościuszkowskiej przyszło odegrać dwuznaczną rolę. Sakrę biskupią otrzymał ks. J. Gołaszewski w obecności bawiącej wówczas w Warszawie pary królewskiej – Fryderyka Augusta I Wettyna, króla Saksonii i księcia warszawskiego, oraz jego małżonki Amalii z Wittelsbachów³⁰.

²⁸ Por. E. Rabowicz, *Karpowicz Michał Franciszek h. Korab*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 12/1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 120.

²⁹ Fryderyk Wilhelm III (1770–1840) pochodził z dynastii Hohenzollernów, król pruski od 1797 r., elektor Brandenburgii od 1806 r. W czasie wojen napoleońskich prowadził początkowo politykę neutralności. W 1806 r. wypowiedział wojnę Napoleonowi sprowokowany utworzeniem Związku Reńskiego. Na mocy traktatu tylżyckiego z 1807 r. zmuszony był do rezygnacji z ziem na zachód od Łaby, zgody na utworzenie Księstwa Warszawskiego z ziem, które trafiły do rąk pruskich w okresie rozbiorów Polski. W 1810 r. wydał dekret znoszący klasztory w całym państwie. W 1811 r. w Królewcu z jego rozkazu dokonano zniszczenia insygniów koronacyjnych królów polskich, wykradzionych w 1795 r. ze skarbcza na Wawelu, które następnie zostały przetopione na monety.

³⁰ Por. K. Prokop, *Sakry i sukcesja święceń biskupich pasterzy diecezji wigierskiej, sejneńskiej (augustowskiej) oraz łomżyńskiej*, „*Studia Teologiczne*” 2010, nr 28, s. 309.

Jako biskup, na mocy konstytucji Księstwa Warszawskiego, zasiadał w senacie. Wymagało to od niego pozostawania w Warszawie przez większą część roku. W związku z tym 16 III 1809 r. bp J. Gołaszewski mianował ks. Baltaraza Paszkiewicza wikariuszem generalnym. Po jego śmierci w 1813 r. powołał na to stanowisko ks. Polikarpa Augustyna Marciejewskiego. To właśnie oni zarządzali diecezją w imieniu drugiego ordynariusza wigierskiego³¹.

Wkrótce po konsekracji – w IV 1809 r. – bp J. Gołaszewski wydał do duchowieństwa list pasterski o miłości Ojczyzny. Wspomniał w nim o męstwie Machabeuszów i płaczu Jezusa nad Jerozolimą. Pisał dalej, że „po Bogu Ojczyzna ziemskim powinna być bóstwem w sercach i działach obywateli i że ten rodzaj miłości Ojczyzny im heroicniejszy, tym bardziej względnie samego Najwyższego Stwórcy zasługujący”³². W maju tego roku wzywał z kolei do dziękczynnych modlitw za zwycięstwo wojsk francuskich i polskich³³.

W związku z dążeniami duchowieństwa do odzyskania dawnych praw i przywilejów w państwie oraz walką ze świeckim prawem małżeńskim, wprowadzonym 1 V 1808 r. przez Kodeks Napoleona³⁴, bp J. Gołaszewski podpisał się pod dwoma memoriałami, których kilka zresztą episkopat złożył Fryderykowi Augustowi, przedkładając w ich treści swoje krytyczne uwagi i formułując postulaty. Jako ordynariusz diecezji wigierskiej niejednokrotnie zetknął się z brakiem należyście przygotowanego duchowieństwa, licznymi sporami z lokalnymi

311–312.

³¹ Por. W. Jemielity, *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872*, Lublin 1972, s. 31, 33–34.

³² J. Gołaszewski, „List pasterski do duchowieństwa, Waniewo 15 IV 1809” (Archiwum Parafialne w Bargłowie Kościelnym, Księga urzędzeń 1801–1832).

³³ Zob. tenże, „List pasterski do duchowieństwa, Waniewo 10 V 1809” (Archiwum Parafialne w Bargłowie Kościelnym, Księga urzędzeń 1801–1832).

³⁴ Kodeks Napoleona (fr. „Code Napoléon”, „Code civil des Français”) – zespół przepisów i norm prawnych prawa cywilnego wprowadzony we Francji w 1804 r. przez Napoleona Bonaparte. Była to pierwsza wielka kodyfikacja prawa francuskiego, po upadku „ancien régime’u” w wyniku rewolucji francuskiej. Kodeks wprowadzał wiele nowoczesnych rozwiązań, zachowywał jednak elementy poprzedniego stanu prawnego.

władzami administracji państwowej, a także z wolnomyślicielskimi prądami. Starał się temu wszystkiemu przeciwstawić, wydając w tym celu eksportacje do kleru i listy pasterskie do świeckich. Pośród poruszanych w nich kwestii znalazły się np. regularna katechizacja dzieci czy też organizacja misji i rekolekcji w parafiach. Ponadto sam, a także za pośrednictwem swoich delegatów, odbywał wizytacje i egzekwował realizację swoich zarządzeń. Sporo uwagi poświęcił problemowi elementarnej oświaty na wsi³⁵.

W 1812 r. duże zainteresowanie bp. J. Gołaszewskiego wzbudziły ważne wydarzenia natury politycznej: obrady sejmu nadzwyczajnego, ustanowienie Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego i w końcu wyprawa cesarza Napoleona Bonaparte³⁶ na Rosję. W pierwszym dniu obrad sejmu nadzwyczajnego³⁷ – 26 VI – zabrał on głos w imieniu

³⁵ Por. A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, art. cyt., s. 238–239.

³⁶ Napoleon Bonaparte (1769–1821) – francuski wojskowy, cesarz Francji (1804–1814 i 1815) i król Włoch (1805–1814), w 1814 r. zesłany na wyspę Elba. W 1808 r., w odpowiedzi na odmowę udziału Stolicy Apostolskiej w ogłoszonej przez Francję blokadzie kontynentalnej Austrii, zajął Rzym. W 1809 r. zlikwidował Państwo Kościelne i uwięził papieża Piusa VII. W 1812 r. przeniósł go do zamku w Fontainebleau, niedaleko Paryża, zamieniając mu więzienie na areszt domowy. Papież powrócił do Rzymu dopiero w 1814 r. po klęsce Napoleona i zesłaniu go na Elbę, a postanowieniami Kongresu Wiedeńskiego zwrócono Państwo Kościelne. Na stosunek polskiego duchowieństwa do cesarza, według Przemysława Góralczyka, miały jednak wpływ nie tylko powyższe wydarzenia, ale także bieżąca analiza sytuacji politycznej i wynikających z niej ewentualnych korzyści dla Kościoła. Była to więc często zwykła kalkulacja, że warto trzymać z tym, który jest w stanie z dużym prawdopodobieństwem zwyciężyć, który ma realny wpływ na wydarzenia na arenie międzynarodowej, którego postanowienia wpływają na rozwiązania systemowe w poszczególnych krajach, w tym w Księstwie Warszawskim. Por. P. Góralczyk, *Polskie duchowieństwo rzymskokatolickie wobec cesarza Napoleona i wydarzeń 1812 roku*, „In Gremio. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką” 2014, nr 8, s. 9–11.

³⁷ Spośród biskupów-senatorów w sejmie nadzwyczajnym nie uczestniczyli w 1812 r. arcybiskup gnieźnieński Ignacy Raczyński i biskup kielecki Wojciech Górski, co jednak nie znaczy, że nie identyfikowali się z wartościami patriotycznymi. W sejmie nie uczestniczył też biskup lubelski Wojciech Skarszewski, ponieważ nie został przez Fryderyka Augusta powołany do grona senatorów z uwagi na swoje związki z konfederacją targowicką. Zob. Diariusz sejmowy z roku 1812, „Teki Archiwalne”

senatorów-biskupów i stwierdził, że „nadzwyczajne świata tego wypadki, wielkie zmiany w narodach, niepojętą szybkością zachodzą i do ziemi naszej”. One to stały się „słuszną pobudką” dla obywateli do złożenia „synowskich dla Ojczyzny życzeń i nadziei swoich”. Nie wątpił, że sejm zechce się nimi „jedynie i bez zwłoki” zająć. Przestrzegął jednak, że „próżnym, niewczesnym, a nawet szkodliwym” będzie zastanawianie się nad problemami wewnętrznymi Księstwa Warszawskiego. Radził, by najpierw odzyskać „ogół Ojczyzny i narodu”, a dopiero później zająć się szczegółowymi rozwiązaniami wewnątrz kraju. Dążeniem polskiego społeczeństwa miało być, zdaniem bp. J. Gołaszewskiego, odzyskanie Polski „w tej wielkości, obszerności, wspaniałości i znaczeniu, jakimi chlubni byli naddziadowie nasi”. Jasno podkreślił, że w 1812 r. przyszedł wreszcie moment, w którym „opatrzność prowadząc widocznie największego w dziejach świata Męża (...) Jego dzielnemu powierzyła ramieniu” wskreszenie namiastki państwowości polskiej. Do samych natomiast Polaków miało już należeć dalsze jej odrodzenie. Jak widać, bp J. Gołaszewski przedstawił dość klarowny plan: najpierw odzyskanie Ojczyzny przy pomocy Napoleona, a dopiero później szukanie konkretnych rozwiązań dla kraju, nie zapominając przy tym o sprawach religii rzymskokatolickiej i jej miejscu w państwie. Nawiązując zaś do rozbiorów Polski, podkreślał sponiewieranie sejmu i tronu „obcego ludu pogardą”, co odnosiło się do poczynań rosyjskich ambasadorów w czasach ostatniego króla Polski, aby w końcu „Rodak rodakowi stał się obcym”. Jeszcze mocniej bolał ordynariusz węgierski nad upadkiem i schizmatyckim podporządkowaniem religii katolickiej władzy carskiej, co nastąpiło w Rosji³⁸. Innym bolesnym wspomnieniem było dla

1989, t. 21, s. 113; H. Dylągowa, *Duchowieństwo katolickie wobec sprawy narodowej (1764–1864)*, Lublin 1981, s. 64.

³⁸ Biskup J. Gołaszewski nie wymienia tu nikogo z nazwiska, ale mógł mieć na myśli arcybiskupa mohylewskiego Bohusza-Sięstrzeńcewicza, mianowanego wbrew woli Stolicy Apostolskiej i przeprowadzoną w Rosji reorganizację Kościoła katolickiego bez konsultacji z Rzymem. Por. H. Dylągowa, *Duchowieństwo katolickie...*, dz. cyt., s. 42–44; por. B. Kumor, *Ustrój Kościoła katolickiego w zaborze rosyjskim*

Gołaszewskiego wspomnienie ofiary życia wielu rodaków poległych w dotychczasowych walkach o wolność³⁹.

Specjalna deputacja, powołana na wniosek Józefa Wybickiego, 28 VI 1812 r. przedstawiła Akt Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego. Całą swoją władzę Konfederacja przekazała w ręce Rady Generalnej z siedzibą w Warszawie, w skład której weszli m.in. biskup wigierski J. Gołaszewski (jako zastępca Adama Kazimierza Czartoryskiego) i ks. Karol Skórkowski⁴⁰ z Krakowa. Władze duchowne zostały zobowiązane do ogłoszenia powołania Konfederacji Generalnej⁴¹. Listy pasterskie biskupów pojawiły się w krótkim czasie po sejmie. W ich świetle za najbardziej pronapoleońskiego uchodził m.in. bp J. Gołaszewski⁴². W swoim liście pasterskim z 4 VII 1812 r. zachęcał on do przystępowania do konfederacji. Wśród konserwatyistów stanowiących większość Rady Konfederacji ordynariusz wigierski reprezentował stanowisko umiarkowane. Prawdopodobnie brał udział w naradach mających na celu przygotowanie projektów zmian ustrojowych w Księstwie Warszawskim⁴³.

(1772–1815), w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. II, cz. 1, Poznań-Warszawa 1979, s. 212–218.

³⁹ Diariusz sejmowy..., dz. cyt., s. 132–134; por. E. Ziółek, *Ojczyzna z popiołów powstała! – Wyprawa na Moskwę 1812 r. w listach pasterskich biskupów i wybranych kazaniach*, „Teki Komisji Historycznej” 2012, nr 9, s. 131.

⁴⁰ Karol Skórkowski (1768–1851) – dziekan kapituły krakowskiej i współpracownik bp. Jana Pawła Woronicza, od 1829 biskup krakowski. Na skutek represji po powstaniu listopadowym car Mikołaj I zabronił mu sprawowania jurysdykcji kościelnej na terenie diecezji krakowskiej włączonej do Królestwa Polskiego. Zmarł na wygnaniu w czeskiej Opawie w 1803 r.

⁴¹ Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego, Archiwum Główne Akt Dawnych, sygn. 367b, s. 46–47; Diariusz sejmowy..., dz. cyt., s. 44–50. Do Konfederacji przyłączył się później biskup chełmiński Franciszek Ksawery Rydzyński, wydając jednocześnie patriotyczną odezwę do duchowieństwa i wiernych. Za jego przykładem poszła następnie kapituła chełmińska. Zob. H. Dylągowa, *Duchowieństwo katolickie...*, dz. cyt., s. 64; A. Liedtke, *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszość” 1971, nr 34, s. 97.

⁴² Por. E. Ziółek, *Ojczyzna z popiołów powstała...*, art. cyt., s. 131.

⁴³ Por. A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, art. cyt., s. 239.

Po wkroczeniu na teren Księstwa Warszawskiego 29 IV 1813 r. wojsk rosyjskich podczas zebrania Rady Konfederacji Generalnej postanowiono zawiesić jej działalność, za czym opowiedział się m.in. bp J. Gołaszewski, przeciwko głosował deputowany miasta Krakowa ks. K. Skórkowski. Wkrótce całe terytorium Księstwa Warszawskiego zajęły wojska rosyjskie⁴⁴. W wyniku działań wojennych w 1813 r. bp J. Gołaszewski, wraz z innymi przedstawicielami władz, znalazł się w Krakowie. Po śmierci biskupa krakowskiego Andrzeja Gawrońskiego (7 IV 1813 r.) chciano mu ofiarować jego godność. Propozycja ta, jak wspomina ks. S. Jamiołkowski, nie została jednak przez niego przyjęta: „Powoływany na krakowskie intratne biskupstwo, wymówił się od jego przyjęcia, dotrzymując wiary swojej ubogiej oblubienicy wigerskiej”⁴⁵.

Prawdopodobnie przez rok przebywał w klasztorze benedyktynek w Staniątkach k. Krakowa⁴⁶. W archiwum tamtejszego opactwa zachował się odręczny list bp. J. Gołaszewskiego do ksieni Bogumiły Mechtyldy Duwal. Niestety, trudno odczytać jego treść, bo zapisany został na dwóch stronach tej samej kartki, a atrament strasznie przebijają. Mowa w nim głównie o nominacji ks. J. Woronicza na biskupstwo krakowskie i o zdrowiu adresatki. Z jego treści widać, że bp J. Gołaszewski zna tutejsze zgromadzenie, troszczy się o zdrowie ksieni, ale żadnych konkretów o swoim pobycie nie wspomina⁴⁷. Także pośród

⁴⁴ Por. P. Góralczyk, *Polskie duchowieństwo...*, art. cyt., s. 20–21.

⁴⁵ S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościusza*, art. cyt., s. 275.

⁴⁶ Taką informację podają ks. S. Jamiołkowski, ks. A. Romańczuk i W. Bartel oraz ks. W. Jemielity. Z kolei Bogusław Krasnowolski – autor bardzo obszernej monografii dotyczącej historii tego klasztoru – nic na ten temat nie wspomina. Żadnej wzmianki o bp. J. Gołaszewskim nie ma także w zapiskach kronikarskich z tego okresu ani w spuściźnie ówczesnej ksieni. Por. S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościusza*, art. cyt., s. 275–276; A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, art. cyt., s. 239; W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, dz. cyt., s. 32; zob. B. Krasnowolski, *Historia klasztoru Benedyktynek w Staniątkach*, Kraków 1999; zob. *Inwentarz Archiwum Benedyktynek w Staniątkach*, oprac. W. Kolak, J. Marecki, S. Radoń, Kraków 2003.

⁴⁷ „List bp. J. Gołaszewskiego do ksieni Bogumiły Mechtyldy Duwal (z 1815 r., z Warszawy)”, w: *Listy biskupów, Archiwum Opactwa św. Wojciecha ss. Benedyktynek*

listów pasterskich ówczesnych biskupów tarnowskich znajduje się, nie wiadomo dlaczego, drukowany list pasterski bp. J. Gołaszewskiego. List dotyczy przywróconej swobody Stolicy Apostolskiej, a na jego końcu jest ręczny dopisek: „Jm. Pannie Duwał ksieni staniąteckiej WW. Jm. Panien benedyktynek od biskupa wigierskiego w dowód wdzięczności”. Brak jednak jakiegokolwiek wyjaśnienia powodów tej wdzięczności. Możemy jedynie przypuszczać, że chodzi tu o roczny pobyt bp. J. Gołaszewskiego w klasztorze⁴⁸. Wspomniane źródła epistolarne możemy uznać za pośrednie dowody jego pobytu w staniąteckim opactwie. Bardzo prawdopodobne, że wcześniej mieszkał u Czartoryskich w Puławach, a żywiąc obawy przed potraktowaniem go jako stronnika rosyjskiego, schronił się przed Francuzami u benedyktynek w Staniątkach – miał blisko i rzeczywiście około roku musiał tę wojnę przeczekiwać. Ale nie wspomina tego pobytu wyraźnie. Po powrocie więc mieszkał w Warszawie niż w Waniewie „pilnując interesów duchownych”⁴⁹.

Pod rosyjskim berłem Romanowów

Po klęsce wojsk napoleońskich bp J. Gołaszewski dążył do pozyskania życzliwości nowych władz, czego dowodem są słowa ks. S. Jamiołkowskiego: „Do cesarza Aleksandra I⁵⁰ z największym był uwielbieniem. *Pacyfikator Europy, Najłaskawszy Tytus Północy, monarcha najlepszy, monarcha kochany itp.* od niego z miłością w tych pismach pofnnych

w Staniątkach, b. sygn.

⁴⁸ „List pasterski bp. J. Gołaszewskiego do duchowieństwa i wiernych diecezji wigierskiej (z 10 VI 1814 r., z Waniewa)”, w: Teczka dot. kościoła, Archiwum Opactwa św. Wojciecha ss. Benedyktynek w Staniątkach, nr top. A 167.

⁴⁹ S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościeszka*, art. cyt., s. 276.

⁵⁰ Aleksander I Romanow (1777–1825) – cesarz i samodzielną Wszechrosję od 1801 r., wielki książę Finlandii od 1809 r., król Polski od 1815 r. (Królestwo Polskie), syn Pawła I z dynastii Romanowów, starszy brat księcia Konstantego oraz Mikołaja, swojego następcy na tronie Rosji. Istnieje kontrowersyjna hipoteza głosząca, że śmierć Aleksandra I została przez niego sfingowana, po to by zrezygnować z tronu i udziału w życiu politycznym, aby do końca życia pozostać mnichem na Krymie bądź Syberii.

tytułowany. Co do samego Gołaszewskiego, ten też nawzajem był miłą osobą wszystkim i samemu cesarzowi⁵¹. To właśnie bp J. Gołaszewski, a nie ks. Andrzej Wołłowicz⁵², miał witać w 1814 r. w Terespolu Aleksandra I, ale z powodu „kaszlu, którego dostał na pogrzebie księcia Józefa, uczynić tego nie mógł”⁵³. 9 II 1816 r. ordynariusz wigierski witał także księcia Konstantego⁵⁴ odwiedzającego ziemie polskie⁵⁵.

Na mocy postanowień Kongresu Wiedeńskiego zostało utworzone quasi-autonomiczne Królestwo Polskie, zwane Królestwem Kongresowym. Było ono uroczystie proklamowane 20 VI 1815 r. Z tej okazji, jak wspomina Kazimierz Bartoszewicz, „O godzinie 9-ej rozpoczęła się msza wielka, śpiewana przez biskupa Jana Gołaszewskiego, drugiego z rzędu pasterza dyecezyi wigierskiej (następnie augustowskiej) ustanowionej za rządów pruskich”⁵⁶. Kazanie wygłosił wówczas ks. Adam Prażmowski, proboszcz katedralny płocki i warszawski, późniejszy ordynariusz płocki. „Po złożeniu przysięgi biskup Gołaszewski zaintonował *Te Deum*, przez dobraną muzykę egzekwowane, podczas którego dawano strzały armatnie i uderzono w dzwony wszystkich kościołów. Odegraniem i odśpiewaniem hymnu *Salvum fac Imperatorem et Regnum* zakończyła się uroczystość kościelna”⁵⁷. Powierzenie przewodniczenia tej uroczystej mszy św. bp. J. Gołaszewskiemu

⁵¹ S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościeszka*, art. cyt., s. 276.

⁵² Andrzej Wołłowicz (1750–1822) – kanonik płocki i warszawski, rektor Hospicjum św. Stanisława w Rzymie, od 1819 r. pierwszy ordynariusz diecezji kujawsko-kaliskiej, senator duchowny Królestwa Polskiego (kongresowego) w 1819 r.

⁵³ S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościeszka*, art. cyt., s. 276.

⁵⁴ Konstanty Pawłowicz Romanow (1779–1831) – wielki książę rosyjski z dynastii Romanowów, następca tronu rosyjskiego w latach 1801–1823, naczelny wódz armii Królestwa Polskiego pełniący obowiązki gubernatora wojskowego Królestwa Polskiego, generał-inspektor kawalerii rosyjskiej, naczelny dowódca korpusu litewskiego, sprawujący nadzór nad pięcioma guberniami zachodnimi od 1819 r.

⁵⁵ Por. S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościeszka*, art. cyt., s. 276; A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, art. cyt., s. 239; W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, dz. cyt., s. 32.

⁵⁶ K. Bartoszewicz, *Utworzenie Królestwa Kongresowego*, Kraków 1916, s. 160.

⁵⁷ Tamże, s. 163.

świadczy o jego randze i pozycji w kształtującej się na nowo sytuacji społeczno-politycznej na terenie Polski.

Biskup J. Gołaszewski listem pasterskim wydanym tego roku wzywał duchowieństwo diecezji wigierskiej do odprawiania dziękczynnych nabożeństw za pomyślność Ojczyzny. Był senatorem Królestwa Kongresowego. Rząd Tymczasowy 25 IX 1815 r. powołał ordynariusza wigierskiego do komisji Wydziału Oświecenia i Spraw Wyznań Religijnych. Jako przedstawiciel duchowieństwa, obok ks. Józefa Szczepana Koźmiana⁵⁸, brał udział w pracach komisji nad przygotowaniem projektów aktów normatywnych czy też ogólnych do nich zasad w zakresie stosunku władz duchownych między sobą oraz sądownictwa duchownego, organizacji seminariów duchownych, rodzajów i rozdziału wszystkich dochodów duchowieństwa, a także zmiany dziesięcin na inną formę świadczeń. Prawdopodobnie uczestniczył również w obradach nad ułożeniem statutu organicznego dla duchowieństwa. Nie znalazł się w składzie ściślejszej deputacji, która w połowie II 1816 r. opracowała zakwestionowany przez Radę Stanu projekt w tej materii. W imieniu episkopatu, wraz z ks. J. Koźmianem, opracował „Uwagi nad projektem statutu organicznego dla duchowieństwa Królestwa Polskiego” (II 1816 r.). W 1816 r. został odznaczony Orderem św. Stanisława⁵⁹.

U kresu sił

20 XII 1817 r. bp J. Gołaszewski przedstawił władzom cywilnym potrzebę nominowania dla diecezji biskupa sufragana, który wyróżniałby się dobrą znajomością języka litewskiego. Prośbę swą motywował słabym zdrowiem, kłopotami ze wzrokiem⁶⁰ i różnymi

⁵⁸ Józef Szczepan Koźmian (1773–1831) – proboszcz i infułat w Zamościu, działacz oświatowy, społeczny i polityczny, poseł, członek Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, od 1822 r. biskup kujawsko-kaliski, a od 1823 r. senator Królestwa Polskiego.

⁵⁹ Por. A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, art. cyt., s. 239.

⁶⁰ Opis nadwyręzonego wówczas stanu zdrowia ordynariusza wigierskiego podaje ks. S. Jamiołkowski: „(...) stopniami upadał na siłach fizycznych; oprócz (...) kaszlu i niemocy w nogach, miał przytęm wzrok pracą mocno nadwyrężony. Od r. 1817

trudnościami związanymi z potrzebą konsekrowania wielu kościołów i bierzmowania na terenie, gdzie ludność posługuje się językiem litewskim. Poprosił także o zapewnienie utrzymania przysłemu biskupowi⁶¹. W marcu 1818 r. car wyraził zgodę i prosił o podanie trzech kandydatów na biskupa pomocniczego, co też bp J. Gołaszewski uczynił niezwłocznie, przedstawiając na pierwszym miejscu ks. Augustyna Polikarpa Marciejewskiego⁶² (obok ks. Benedykta Rutkowskiego i ks. Hieronima Zawadzkiego). Władze cywilne poinformowały bp. J. Gołaszewskiego, że car Mikołaj I mianował na sufragana ks. A. Marciejewskiego. Znamienne jest to, że decyzja ta nie była wcześniej uzgodniona ze Stolicą Apostolską. Dopiero 23 V 1819 r. papież Pius VII mianował ks. A. Marciejewskiego biskupem tytularnym Argos, zezwalając jednocześnie na zatrzymanie beneficjum kanonicznego i parafii Urdomin. Sakrę biskupią otrzymał 19 IX 1819 r. w kościele Św. Krzyża Warszawie⁶³.

W międzyczasie miała miejsce reforma struktur administracyjnych Kościoła katolickiego znajdujących się pod berłem rosyjskim. Terytoria nowych diecezji miały odpowiadać nowemu podziałowi kraju na osiem guberni. Wspominany wyżej ks. A. Marciejewski, bliski i zaufany współpracownik bp. J. Gołaszewskiego, nie został

jego listy własnoręczne, co do redakcji i co do kaligrafii staranne, ustają; zaledwie jaki karteluszek *króciutki dla oczu*, a potem już tylko biedny podpis omackiem, lub stempel z *fac-simile* podpisu”. S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościeszka*, art. cyt., s. 276.

⁶¹ „List bp. J. Gołaszewskiego do Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa, 20 XII 1817 r.”, w: Akta Kancellaryi Kuryalney, f. 5, Archiwum Diecezji Łomżyńskiej, b. sygn.

⁶² Ks. Augustyn Polikarp Marciejewski (1761–1827) – dominikanin, prefekt szkoły publicznej w Wierzbołowie. Po sekularyzacji pracował jako sekretarz bp. M. Karpowicza, proboszcz w Grażyszkach, Urdominie, Sejnach i Prenach, a także dziekan w Siennie. Od 1813 r. oficjał i wikariusz generalny diecezji wigierskiej. Od 1819 r. sufragan sejneński. Jako biskup rezydował w Urdominie. Znał język niemiecki, francuski, łańciński. Władze rosyjskie zgodziły się na jego nominację pod warunkiem, że koadiutorem zostanie ks. Ignacy Czyżewski (1753–1823).

⁶³ Por. W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, dz. cyt., s. 32–35; por. M. Stępień, *Biskupi diecezji augustowskiej...*, art. cyt., s. 205–206.

mianowany sufraganiem wigierskim. Stolica biskupia została bowiem przeniesiona do Sejnu, a sama diecezja zmieniła nazwę na augustowską. Wigry okazały się nieodpowiednie na stolicę biskupią. Pokamedulski klasztor położony był w miejscu odludnym, na wyspie. Biskupi nie chcieli tam rezydować. Cesarz Aleksander I pozwolił zatem wybrać na katedrę inny kościół. Stolica Apostolska zaakceptowała proponowane zmiany. Na mocy bulli papieża Piusa VII *Ex imposita Nobis* z 30 VI 1818 r. powstała diecezja augustowska, która weszła w skład metropolii warszawskiej. Do nowo utworzonej diecezji należało 89 parafii z diecezji wigierskiej (9 dekanatów) i 31 z płockiej (3 dekanaty)⁶⁴.

19 XII 1818 r. bp J. Gołaszewski wydał list pasterski, w którym zawiadamiał o zaistniałych faktach. Pisał wówczas, że nie upłynęło jeszcze dwadzieścia lat od powstania na tych terenach diecezji wigierskiej. W 1807 r. – po siedmiu latach jej istnienia – prawie jej połowa znalazła się w obwodzie białostockim. Pozostała część, „która oprócz imienia i biskupa nic więcej nie miała, ani rozległości właściwej, ani kapituły, ani seminarium, ani funduszów i porządków przynależnych, żeby mówię taka diecezja mogła być w rządzie słusznych diecezji zaliczona”. Jednak to, co jest niepodobnym u ludzi, łatwym jest u Boga. Oto powstała nowa diecezja. „Już pozbyliśmy się Wigier niegdyś chibnie na katedrę biskupią przeznaczonych i nie tylko żebyśmy stolicy tam naszej nie mieli, lecz żebyśmy ani i imienia biskupa wigierskiego nie nosili. Już z wyraźnej woli Ojca Świętego nazywamy się biskupem augustowskim, a cesarz przeznaczył fundusze na seminarium i na potrzebne wydatki administracyjne”. Specjalne wyjaśnienia zostały skierowane do duchowieństwa i wiernych dotychczasowej diecezji płockiej: „tworzą się właśnie nowe biskupstwa, nowe diecezje i nowe one granice podług nowego, po skołataniu kraju, podziału do rozległości województw zastosowane”⁶⁵.

⁶⁴ Por. W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, dz. cyt., s. 9–11; tenże, *Podział administracyjny diecezji wigierskiej...*, art. cyt., s. 167–169.

⁶⁵ „List pasterski bp. J. Gołaszewskiego do duchowieństwa i wiernych, Warszawa, 19 XII 1818 r.”, w: *Odpisy pism urzędowych 1817–1824*, f. 10, Archiwum Diecezji Łomżyńskiej, b. sygn.

Konsekwencją erygowania diecezji augustowskiej była konieczność dokonania zmian w organizacji wewnętrznej objętej jurysdykcją bp. J. Gołaszewskiego. Do tej pory istniały dwa odrębne centra zarządzania: konsystorz litewski i konsystorz tykociński. W III 1819 r. władze cywilne zażądały od bp. J. Gołaszewskiego projektu nowego podziału dekanatów. Po konsultacji z konsystorzem generalnym przyłączył on z repartycji litewskiej do łomżyńskiej trzy kościoły: Bargłów i Rajgród z filią Rydzewo; z repartycji łomżyńskiej zaś do tykocińskiej cztery kościoły: Kołaki, Rutka, Szumowo i Zawady oraz sześć parafii byłych dekanatów: bielskiego i brańskiego. Zatwierdzenie owego podziału przez komisję rządową nastąpiło 19 X 1819 r.⁶⁶ Nowy podział wewnętrznej struktury diecezji przyniósł w konsekwencji wyodrębnienie dwóch ośrodków władzy: repartycję litewską (dawna diecezja wileńska) i repartycję łomżyńską (dawna diecezja łucka i płocka)⁶⁷.

Biskup J. Gołaszewski, mimo utraty zdrowia, kontynuował działalność pastoralną i administracyjną w nowo zaistniałych strukturach administracji kościelnej. Czynił to przy pomocy bp. A. Marciejewskiego, któremu z czasem (początek 1820 r.) przekazał pełnię władzy⁶⁸. Zmarł 8 III 1820 r. o godz. 4 rano w Warszawie i 11 III został pochowany w podziemiach kościoła Św. Krzyża w Warszawie⁶⁹. Uroczystościom pogrzebowym przewodniczył abp Szczepan

⁶⁶ Por. W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, dz. cyt., s. 12–17; tenże, *Podział administracyjny diecezji wigierskiej...*, art. cyt., s. 167–170.

⁶⁷ W każdej z tych repartycji urzędował konsystorz, na którego czele stał oficjał. Równocześnie pełnił on funkcję proboszcza, a zatem po otrzymaniu nominacji przewoził akta konsystorza do swojej parafii, a gdy zdawał swój urząd akta zabierał jego następcą. Oficjałowie litewscy rezydowali kolejno w Urdominie, Suwałkach, Władysławowie, Wiłkołyszkach i Władysławowie; oficjałowie łomżyńscy zaś w Przytułach, Zambrowie, Radziłowie i Nowogrodzie. Konsystorz litewski określano też mianem generalnego, bowiem do jego zadań należało przesyłanie sprawozdań z obu konsystorzów biskupom rezydującym w Warszawie. W Sejnach ordynariusz zamieszkał dopiero w 1837 r. i utworzył jeden konsystorz dla całej diecezji. Por. W. Jemielity, *Podział administracyjny diecezji wigierskiej...*, art. cyt., s. 170.

⁶⁸ Por. A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, art. cyt., s. 239.

⁶⁹ Por. S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościesza*, art. cyt., s. 277; A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, art. cyt., s. 239.

Hołowczyc – metropolita warszawski i prymas Królestwa Polskiego – w asystencji czterech biskupów, w obecności wielu dygnitarzy i licznie zgromadzonych wiernych. Mowę pogrzebową wygłosił ks. Ksawery Szaniawski, prałat archikatedry warszawskiej i profesor uniwersytetu. Została ona wydana osobnym drukiem⁷⁰. Treść kazania odwołuje się do biografii bp. J. Gołaszewskiego, akcentując jego zasługi i cnoty, a zwłaszcza „obojętność względem doczesnych rzeczy, łagodność ku ludziom, cierpliwość nadzwyczajną”⁷¹.

Niestety, jego grobowiec uległ zniszczeniu w 1944 r. podczas Powstania Warszawskiego. Do naszych czasów zachował się natomiast portret bp. J. Gołaszewskiego. Nie znamy jednak jego autora. Trudno także powiedzieć, kiedy ten konterfekt został namalowany. Widniejący na nim napis: „Jan Klemens Gołaszewski Biskup Augustowski Senator Królestwa Polskiego” wskazuje na to, że najprawdopodobniej po 1815 r. (skoro Senator Królestwa Polskiego) lub po 1818 r. (skoro Biskup Augustowski). Obraz przedstawia go w półpostaci, ubranego w stój chórowy: białą rokietę, fioletowy muzzet i piuskę, z zawieszonym u szyi krzyżem pektoralnym i Orderem Świętego Stanisława. W opartej o księgę dłoni, dzierży pióro – atrybut odnoszący się z pewnością do jego licznych listów pasterskich, a także pism związanych z zarządzaniem powierzonymi mu diecezjami i funkcją senatora. Noszący na sobie znamiona zniszczenia obraz, w 2012 r. umieszczono w zbiorach Muzeum Diecezjalnego w Łomży. Wcześniej znajdował się w pałacu biskupów łomżyńskich, gdzie trafił zapewne z Sejn, po utworzeniu tutaj diecezji w 1925 r.

Podsumowanie i wnioski pastoralne

Niniejszy artykuł wnosi wiele nowych, istotnych ustaleń dotyczących bp. J. Gołaszewskiego – biskupa wigierskiego i augustowskiego, czyli

⁷⁰ Por. S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościoła*, art. cyt., s. 277; zob. X. Szaniawski, *Mowa żałobna na pogrzebie ś.p. JW. Jana Klemensa Gołaszewskiego Biskupa Augustowskiego dnia 11 Marca roku 1820. miana w Kościele Warszawskim S. Krzyża przez X. Szaniawskiego*, Warszawa 1820.

⁷¹ X. Szaniawski, *Mowa żałobna...*, dz. cyt., s. 15.

sejneńskiego oraz senatora Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego. Prezentuje także egzemplifikacyjny obraz działalności duszpasterskiej i aktywności politycznej biskupów Kościoła rzymskokatolickiego u schyłku XVIII i w początkach XIX w. Wzbogaca dotychczasową wiedzę na temat niezwykle trudnych relacji Kościoła z władzami pruskimi i rosyjskimi.

Biskup J. Gołaszewski był bardzo pracowity, co ujawnia się w całokształcie jego pastoralnej i politycznej działalności. Niestabilna i dynamicznie zmieniająca się sytuacja społeczno-polityczna schyłku XVIII i początku XIX w. nie sprzyjała misji Kościoła. Pruskie i rosyjskie władze wywierały ogromną presję na całość administracji kościelnej, a tym samym na poszczególnych rządców diecezji. Wymagało to wyjątkowego krytycyzmu przy ocenie zmieniających się uwarunkowań pracy pastoralnej i administracyjnej, aby nie zatracić własnej tożsamości i przyjętych ideałów. Zmieniająca się sytuacja polityczna przyniosła bp. J. Gołaszewskiemu wiele rozczarowań. Należał do ogromnej grupy naszych zrozpaczonych rodaków, którzy po klęsce Napoleona usiłowali uwierzyć, że wejście Polski do imperium rosyjskiego poprzez unię personalną będzie dla nas równie dobre, jak kiedyś z Litwą. Niestety, stylem swoich rządów Rosjanie bardzo szybko rozwiali te złudzenia.

Wydaje się, że bp J. Gołaszewski wyjątkowo trafnie, choć nie zawsze skutecznie, odpierał ataki wrogów, skierowane przeciwko jego owczarni. Można powtórzyć jednak za ks. prof. dr. hab. Witoldem Jemielitym, że „zajęty sprawami politycznymi dał się bardziej poznać, zasłużył się jako senator-biskup, niż jako biskup-senator”⁷². Przejęty rolą senatora oddalił się na długie lata od własnej diecezji, co prawdopodobnie spowodowało rozluźnienie dyscypliny kleru. Z drugiej strony troska o duchowieństwo i wiernych była przedmiotem ciągłych jego zabiegów i miała na celu podniesienie poziomu życia religijnego i moralnego.

Mam nadzieję, że niniejszy artykuł przyczyni się on do wzbogacenia dotychczasowego dorobku historiograficznego w zakresie

⁷² Por. W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, dz. cyt., s. 32.

badan dziejow ziemi suwalskiej, augustowskiej i sejneńskiej, pomoze zachowac pamiec o drugim biskupie wigierskim i pierwszym augustowskim, czyli sejneńskim, a w przyszłości posłuży jako źródło i inspiracja do dalszych pogłębionych badan nad tą postacią.

Streszczenie

Erygowana po trzecim rozbiore Polski diecezja wigierska istniała niespełna 20 lat (1799–1818). Jej pasterzami byli kolejno: bp Michał Franciszek Karpowicz i bp Jan Klemens Gołaszewski. Niestety, ich życie i dzieło oraz rola, jaką odegrali w dziejach Kościoła rzymskokatolickiego i naszej Ojczyzny, pozostają w dużej mierze mało znane. Na kształt artykułu niebagatelny wpływ wywarły kolejne etapy życia bp. Jana Klemensa Gołaszewskiego i sfery jego działalności ukazane na tle kontekstu społeczno-politycznego doby zaborów: pruskiego i rosyjskiego.

Niniejszy artykuł wnosi wiele nowych, istotnych ustaleń dotyczących bp. J. Gołaszewskiego – biskupa wigierskiego i augustowskiego, czyli sejneńskiego oraz senatora Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego. Prezentuje także egzemplifikacyjny obraz działalności duszpasterskiej i aktywności politycznej biskupów Kościoła rzymskokatolickiego u schyłku XVIII i w początkach XIX w. Wzbogaca dotychczasową wiedzę na temat niezwykle trudnych relacji Kościoła z pruskimi, rosyjskimi i francuskimi władzami. Niestabilna i bardzo dynamicznie zmieniająca się sytuacja polityczna przyniosła bp. J. Gołaszewskiemu wiele trudności i rozczarowań.

Summary

Erected after the third partition of Poland Wigry diocese existed less than 20 years (1799-1818). Her shepherds were in turn: bishop Michał Franciszek Karpowicz and bishop Jan Klemens Golaszewski. Unfortunately, their life and work and the role, which they played in the history of the Roman Catholic Church and our homeland, stay largely not well known. The shape of the article considerable influenced the stages of the life of bishop. Jan Klemens Gołaszewski and the sphere of his activity which I have shown on the background of socio-political situation during two partitions: Prussian and Russian.

This article brings many new important arrangements concerning the bishop Jan Klemens Gołaszewski – bishop of Wigry and Augustów, which

means bishop of Sejny and senator of Principality of Warsaw and the Congress Kingdom. The article presents the characteristic picture of pastoral and political activity of the bishops of the Roman Catholic Church in the late eighteenth century and in the early nineteenth century. This work enriches existing knowledge about the extremely difficult relationships between the Church and the Prussian, Russian and French authorities. The unstable and rapidly changing political situation brought bishop. Jan Klemens Gołaszewski many difficulties and disappointments.

Słowa kluczowe: biskup Jan Klemens Gołaszewski, diecezja wigierska, pokamedulski klasztor w Wigrach, zabór pruski, zabór rosyjski, wojny napoleońskie, Księstwo Warszawskie, Królestwo Kongresowe, historia Kościoła rzymsko-katolickiego w XVIII i XIX wieku, eklezjologia pastoralna.

Key words: bishop Jan Klemens Golaszewski, diocese of Wigry, Camaldolese monastery in Wigry, Prussian Partition, Russian Partition, Napoleonic wars, Principality of Warsaw, the Congress Kingdom, the history of Roman Catholic church in the 18th and 19th centuries, pastoral ecclesiology.

Bibliografia

- Bartoszewicz K., *Utworzenie Królestwa Kongresowego*, Kraków 1916.
- Diariusz sejmowy z roku 1812, „Teki Archiwalne” 1989, t. 21.
- Dylągowa H., *Duchowieństwo katolickie wobec sprawy narodowej (1764–1864)*, Lublin 1981.
- Gołaszewski H., *Administracyjna działalność Biskupa Jana Klemensa Gołaszewskiego – ordynariusza diecezji wigierskiej*, w: *50 lat kapłańskiej służby*, „Episteme” 2007, nr 65, s. 311–378.
- Gołaszewski J. K., „List pasterski do duchowieństwa, Waniewo 10 V 1809”, w: *Księga urzędzeń 1801–1832*, Archiwum Parafialne w Bargłowie Kościelnym.
- Gołaszewski J. K., „List pasterski do duchowieństwa, Waniewo 15 IV 1809”, w: *Księga urzędzeń 1801–1832*, Archiwum Parafialne w Bargłowie Kościelnym.
- Góralczyk P., *Polskie duchowieństwo rzymskokatolickie wobec cesarza Napoleona i wydarzeń 1812 roku*, „In Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką” 2014, nr 8, s. 9–2200.
- Guzewicz W., *Wigierska diecezja*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 2014, kol. 560–561.

- Inwentarz Archiwum Benedyktynek w Staniątkach*, oprac. W. Kolak, J. Marecki, S. Radoń, Kraków 2003.
- Jabłoński L. T., *Zarys genealogii rodu Gołaszewskich herbu Kościesza z Gołaszy-Puszcza na tle dziejów podlaskiej szlachty zaściankowej*, w: *50 lat kapłańskiej służby*, „Episteme” 2007, nr 65, s. 379–432.
- Jamiołkowski S., *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościesza*, w: *Encyklopedia Kościelna*, t. 6, red. M. Nowodworski, Warszawa 1875, s. 274–277.
- Jamiołkowski S., *Karpowicz Michał Franciszek*, w: *Encyklopedia Kościelna*, t. 10, red. M. Nowodworski, Warszawa 1877, s. 116–121.
- Jemielity W., *Ambona w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim dla ogłoszeń cywilnych*, „Prawo Kanoniczne” 2000, nr 1–2, s. 147–221.
- Jemielity W., *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972.
- Jemielity W., *Podział administracyjny diecezji wigierskiej, diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej i diecezji łomżyńskiej*, „Studia Łomżyńskie” 1989, nr 2, s. 163–179.
- Krasnowolski B., *Historia klasztoru Benedyktynek w Staniątkach*, Kraków 1999.
- Kumor B., *Bulla erekcyjna diecezji wigierskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1967, nr 14, s. 257–269.
- Kumor B., *Ustrój i organizacja Kościoła Polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980.
- Kumor B., *Ustrój Kościoła katolickiego w zaborze rosyjskim (1772–1815)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. II, cz. 1, Poznań-Warszawa 1979.
- Liedtke A., *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszość” 1971, nr 34, s. 59–116.
- „List bp. J. Gołaszewskiego do Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa, 20 XII 1817 r.”, w: Akta Kancelarii Kuryalnej, f. 5, Archiwum Diecezji Łomżyńskiej, b. sygn.
- „List bp. J. Gołaszewskiego do ksieni Bogumiły Mechtyldy Duwal (z 1815 r., z Warszawy)”, w: Listy biskupów, Archiwum Opactwa św. Wojciecha ss. Benedyktynek w Staniątkach, b. sygn.
- „List pasterski bp. J. Gołaszewskiego do duchowieństwa i wiernych diecezji wigierskiej (z 10 VI 1814 r., z Waniewa)”, w: Teczka dot. kościoła, Archiwum Opactwa św. Wojciecha ss. Benedyktynek w Staniątkach, nr top. A 167.

- „List pasterski bp. J. Gołaszewskiego do duchowieństwa i wiernych, Warszawa, 19 XII 1818 r.”, w: Odpisy pism urzędowych 1817–1824, f. 10, Archiwum Diecezji Łomżyńskiej, b. sygn.
- Niesiecki Kasper, *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopisów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. V, Lipsk 1840.
- Prokop K. R., *Sakry i sukcesja święceń biskupich pasterzy diecezji wigierskiej, sejneńskiej (augustowskiej) oraz łomżyńskiej*, „Studia Teologiczne” 2010, nr 28, s. 305–342.
- Rabowicz E., *Karpowicz Michał Franciszek h. Korab*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 12/1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 117–121.
- Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego, Archiwum Główne Akt Dawnych, sygn. 367b.
- Romańczuk A., Bartel W. M., *Gołaszewski Jan Klemens*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. VIII/2, Wrocław-Kraków-Warszawa 1959, s. 238–239.
- Romańczuk A., *Diecezja Wigry*, cz. I – *Biskup Michał Franciszek Karpowicz*, Warszawa 1951 (mps, Biblioteka Narodowa w Warszawie).
- Stępień M., *Biskupi diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej (1818–1925) a stolica apostolska*, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2008, nr 2, s. 191–222.
- Szaniawski X., *Mowa żałobna na pogrzebie ś.p. JW. Jana Klemensa Gołaszewskiego Biskupa Augustowskiego dnia 11 Marca roku 1820. miana w Kościele Warszawskim S. Krzyża przez X. Szaniawskiego*, Warszawa 1820.
- Žemaitis Kęstutis, *Žingsniai be stabtelėjimų. Vilkaiviškio vyskupijos istorijos bruožai*, Punksas 2016.
- Ziółek E. M., *Ojczyzna z popiołów powstała! – Wyprawa na Moskwę 1812 r. w listach pasterskich biskupów i wybranych kazaniach*, „Teki Komisji Historycznej” 2012, nr 9, s. 126–141.

Ks. dr Ryszard Sawicki – kapłan diecezji ełckiej, doktor nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej, wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Ełku afiliowanego do Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy (Wydział Gospodarki Turystycznej w Ełku); od 2015 r. wikariusz parafii p.w. NMP Królowej Apostołów w Ełku; w latach 2014–2015 wicedyrektor Wigierskiego Areopagu Nowej Ewangelizacji i przewodnik po pokamedulskim klasztorze w Wigrach; autor kilku książek i kilkudziesięciu publikacji.